

TÁBOR BÉLA

Művészet és szimbólum¹

Mit várnak az emberek, a szomszások, bármilyen szellemi megnyilvánulástól, így többek között a képzőművészettől? Választ arra a kérdésre, hogy mi a lét értelme. De erre a kérdésre a válasz maga az a kérdés, hogy mi a lét értelme – és mivel a kérdés a válasz fellazítása, a válasz mindig ez a kérdés *új és új formában*. A szellemtől az emberek azt várják, hogy telítse őket a lét értelmével; a létfrigiditás gyógyszerét várják tőle: léterósszt. A döntő szellemi mondanivalók – tehát azok, amelyek nem régi mondanivalók tehetetlenségi erejéből táplálkoznak, amiből nagyon sokáig lehet olykor táplálkozni, hanem ezt az egyenesvonalú egyenletes mozgást megváltoztató, *beforduló, irányt változtató* mondanivalókból –, más szóval „az új szellemi irányzatok” joga és hatóereje abban rejlik, hogy a lét értelmére vonatkozó kérdést új formában ismétlik meg, tehát erősszal telítik. És a mértékük az, hogy mennyiben teszik valóban ezt. A „beforduló, irányt változtató” mondanivaló értéke abban rejlik, hogy *szabadságot* sugároz, mert az irányt változtatás a szabadság aktusa.

Értelme csak annak lehet, ami erőegyensúlyi állapotot bont meg: ami különbség-teremtő mozdulat. Tehát ami új erőegyensúlyi állapotot teremt. „A létezés” szó meghatározásából is elhagyhatatlan ez a mozzanat. Ez a „különbségteremtés” a „transzformáció”; az „új”. De az „új” dialektikájának figyelembevételével az „új” is értelmetlen. Ha a „modernség” az „újat” választja vezető értékül, az „új” kritériumát magára az „új” fogalmára is alkalmazni kell.

Történetileg az *irányt változtató*, tehát a létfrigiditást képzőművészeti léterósszal oldó képzőművészet sohasem pusztán a korábbi képzőművészetből táplálkozik, hanem mindig az új verbális létinterpretáció formálja, a képzőművészeti hagyomány közegén keresztül. Ez a viszony többé-kevésbé reciprok: ez azt jelenti, hogy azt az új létinterpretációt, amelyből az új képzőművészet táplálkozik – sőt, amelyet a maga speciális közegén megtörve tükröz –, a megelőző aktuális képzőművészet is formálja. De annyi kétségtelen, hogy az a képzőművészet, amely csak képzőművészetből fakad, *nem* létformáló, hanem ellenkezőleg: létformátlanító. Elszigeteli a képzőművészetet a lét értelmétől és ezzel kihull a létből. Ezt nevezik „esztéticizmusnak”.

Művészet, szimbólum, jel

Mi a művészet? Mi a művész?

Mivel művészetről van szó, ideiglenes meghatározását kell adnunk annak: mi a művészet? Mivel modern művészetről van szó: mi a művészet viszonya a jelenkorhoz, illetve mi a modernitás specifikuma? Mivel szürrealizmusról: mi a valóság? És: mi a szimbólum?

A szimbólum kérdése menthetetlenül elvezet azoknak a területeknek a felvázolásához, amelyeken a szimbólumnak elsőrendű szerepe van: szimbólum a pszichológiában, a vallásban, a művészetben. A valóság kérdése a tükrözés kérdéséhez vezet – valóság az, ami önmagát tükrözi, a valóság: a tükrözés drámája –, és a művészet kérdésének egésze: a

¹ {A modern művészet és a szimbólum válsága c. szöveg első része. Tábor Béla jegyzeteiből összeállította Surányi László, szerkesztette Cziegler István, Horváth Ágnes, Surányi László, Szalkai István és Tábor Ádám. Tábor Béla megjegyzései zárójel nélkül szerepelnek, minden más megjegyzés {} között.}

Subjekt/Objekt [alany/tárgy] viszonyhoz és logikum-esztétikum-etikum prizmatikus egységéhez!²

Mi a művészet? A kérdésre igazán csak akkor lehet válaszolni, ha így módosítjuk: mi a művész?

De megkísérelhetjük előbb elhatárolni. Tehát: a művészet olyan birodalom, amelynek határai: Északon a tudományok (ott hűvös van), Keleten a vallás (ez az élet Keleten), Nyugaton a technika; Délen pedig, a forró, perzselő Délen, Délen: az örülettel határos.

De nem határos a valósággal: mert ő maga az.

Tehát mi a művész? A művész csak *egy* pontban tudja megérteni a valóságot, és az egészet ebbe a pontba kell gyűjtenie ahhoz is, hogy *ezt az egyet* is – legyen az bármilyen periférikus – megérthesse. Ezen a sokszorosán egoisztikus kerülőúton tükrözi az egészet, a szellemet, a centrumot (vö. Kassner: a kör a középpont kerülőútja!³) – mint *mellékterméket*. Centrumérzékenysége mindig egy periférikus ponthoz kötött.

Az örülnél ez a pont rögződik, és nem tudja a centrumot segítségül venni a megértéshez, hanem ez a pont kering örvényszerűen; és így nem az egész valóság, nem a centrum tükröződik benne, hanem egy másik periférikus pont.

Feszültségfokozó, feszültségcsökkentő és önkényes szimbólumok

A művész a valóságnak mindig csak egyetlen pontját tudja megérteni, de ahhoz is, hogy ezt az egyet megértse, ebbe a pontba kell gyűjtenie az egész valóságot. Az *egy pontba* gyűjtésnek ez az aktusa: a szimbólum.⁴

A festő, a szobrász és a zenész (vagy általában a művész?) az érzékenység és az átvilágítási (verbális kifejezési) lehetőségek aktuális nívókülönbségéből él? Ez jelenthet magas szintű kifejezőkészséget is, de még magasabb érzékenységi szinttel.

A szimbólum is ilyen szintkülönbséget hidal át. A szimbólum szintkülönbség áthidalása. Az Egésznek egy pontba sűrítése.

Szimbólumra a művésznak, a vallásos embernek és a lelki betegnek van szüksége. Ezek produkálják, és ezek tudják használni.

² {Tábor Béla itt Szabó Lajos *prizmatikájára* utal. „A szellem a növekvő lélek az értékelés pillanatában”, írja Szabó Lajosról szóló tanulmányában. (TÁBOR 2003: 46.) Ez az értékelés Szabó Lajos szerint az etikai, esztétikai és logikai értékelés egysége; etikai, esztétikai és logikai: az egységes értékelés három, prizmaszerű sugara. „Semmilyen konkrét érték megközelítése nem történhet másképpen, mint az esztétikum, etikum és logikum belső törvényszerű összefüggéseinek kikutatásával, olyan összefüggések kutatásával, amelyek a reális különbséget a három mozzanat közt önkényesen nem mossák el.” (SZABÓ 1999: 219., részletesebben lásd például uott, 245sk.) Az egész bevezető szorosan kapcsolódik Tábor Bélának a nagyrészt avantgárd képzőművészekből álló szellemi-baráti környezetében a művészet – és a „modern művészet” – jelentőségéről folytatott beszélgetésekhez. Erről részletesebben lásd bevezető írásomat (SURÁNYI 2022). „Modern művészet” Tábor Béla végig a 20. századi avantgárd művészetet – többnyire képzőművészetet – érti.}

³ {KASSNER 1912: 51. (A középkorban) „a szimbólum Isten kerülőútja volt, ahogyan a kört a középpont kerülőútjának nevezhetjük. A csoda az isteni világ középpontja, a szimbólumok pedig a csoda mozgása. A szimbólumok a csodálkozóknak, a csodától megérintettnek a mozgása, a gesztusai és a maszkjai.”}

⁴ {Tábor Béla a szimbólumot itt *aktusként*, tehát igei oldaláról írja le. A szimbólum specifikuma, hogy „rejtő jel”, lásd később – tehát nem valami mást, rajta kívül levőt, hanem benne rejlőt jelez. Hogy *jel*, ez a főnévi oldala. De „amiről nem lehet lemondani: a mozgást (és így a drámát) a kiindulópontba helyezni!”, írja *A teremtő aszimmetriáról* szóló, jelenleg még kéziratban levő írásában. Szimbólumfelfogása is ennek a jegyében áll. E felfogás szerint a szimbólum egyszerre aktus (ige) és az aktusban fogant jel (főnév). Közeli analógia a „teremtés” szó, amely egyszerre fejezi ki a teremtés aktusát és azt, amit a teremtő aktus teremt. A teremtés specifikuma, hogy a kettőt nem választja el idő, ezt fejezi ki a Teremtés könyvének híres mondata: „Legyen fény, és lett fény.” Szimbólum és idő, tehát emlékezés és felejtés viszonyának elemzése Tábor szimbólum-elméletének egyik tengelykérdése. Lásd például TÁBOR 2019.}

Vannak szimbólumok, amelyek feszültséget akarnak csökkenteni (sikeresen a mítoszban, sikertelenül a betegnél), és vannak olyan szimbólumok, amelyek a feszültséget a maximálisra fokozzák a polarítások sarkai között (a művésznél). Ez utóbbi azért lehetséges, mert a művész lépést tud tartani a feszültség növelésével: feszültség-feltevő képessége és szükséglete éppen a művész legbelső lényege, mert minden feszültséget nyomban fel tud oldani egy másik, aktuális, éppen születő feszültségben, vagyis számára a feszültség nem statikus (illetve nem örvénylő), hanem folyamat (áramló!). Ez a feszültség nála az örök születés feszültsége, a folytonos *jelen* feszültsége, a *kezdet* feszültsége. Ez a poláris feszültség (Egy és sok, belső és külső, pillanat és idő, „Lichtnatur” és „Feuernatur” [fénytermészet és tűztermészet],⁵ kezdet és történet, Subjekt és Objekt [alany és tárgy] Brahma/Atman és Maya között) az ő *létfeltétele*!⁶ A *logosz* létfeltétele!

A feszültség (= az identifikáció drámai feszültsége, a teljesség feszültsége) itt *áramló* feszültség, tehát szüntelenül (végtelen sebességgel!) feloldódik és újra születik. A mítosz már csak *emlékezés*, nyugodt emlékezés a feszültségnek erre az áramlására, a betegség pedig ennek az áramlásnak a rövidzárlata.

A művésznek tehát más a létfeltétele, mint az örültnek: ellentétes vele!

Az örült is a valóságnak mindig csak *egyetlen* pontját akarja – de nem megérteni, hanem eltaszítani magától, egyetlen pontjától akar megszabadulni, egyetlen pont megértését akarja elfelejteni. De ahhoz, hogy ezt megtehesse, az egész valóság segítségére van szüksége, az egész valóságot ebbe a pontba kell gyűjtenie, ebbe a pontba gyűjtve az *egész* valóságot kell megpróbálnia elfelejteni. Ezen a kerülőúton tükrözi negatíve, karikaturisztikusan az egészséget, a centrumot, mint mellékterméket.

Az örült mozdulata tehát ellentétes a művész mozdulatával: az utóbbi *emlékezni* akar a valóság egy pontjára, az előbbi *felejtani* akarja egy pontját –, de mindkettőnek az egész valóságra van szüksége ahhoz, hogy célját elérje.

Minden betegség a lét bennem való növekedésének a gátoltsága: az egyre tágabb létkörök („problémakörök”) tovagyűrűzésének gátoltsága. Ahol ezek a létkörök nem szélesednek, nem gyűrűznek tova, *örvény* keletkezik, az „elfelejtett” örvényből pedig görcs (= rögeszme mint statikus, önkényes, tehát elszigetelő szimbólum, vagy szuper-szomatizálás, tehát „testi betegség”).⁷ Ez a pneumatoszomatikus ekvivalencia axiomatikus gyökere!

Az örültnél az áramlás rövidzárlatának útja: előbb örvénnyé válik(?), aztán kinná görcsösül.

Kín: idegennel telítődés („ecetet adnak, hogyha inni kérek” vö. Zsolt. 69,22.).

Baader: Rotation = festgehaltener Widerspruch [forgás: rögzült ellentmondás]. Angst: Streben hinaus und hinein!⁸ [Szorongás: törekvés kifelé és befelé.]

⁵ {Lichtnatur und Feuernatur = fénytermészet és tűztermészet: Jacob Böhme kifejezései, lásd például Jacob BÖHME, *Mysterium magnum*, c. 8., idézi BAADER 1855: 128.}

⁶ {Amikor Tábor Béla itt művésZRől beszél, a művész legmagasabb lehetőségÉRől beszél.}

⁷ „A szimbólum emlékezés egy világkép növekedésének pillanatára. A tünet emlékezés a belső növekedés megakadásának pillanatára (a felejtésre). A tünet: negatív szimbólum: emlékeztető a létsugorodás pillanatára.” TÁBOR 2003:194. {Részletesebben lásd a *Csoda, növekedés és szimbólum elválaszthatatlan kapcsolata* című fejezetet.}

⁸ {„A magára hagyott teremtmény önmagában nyugtalan, a nyugtalanság forgás. A forgás rögzült ellentmondás. De ellentmondás nem lehetséges egy harmadik nélkül, amely a két ellentéteset külön tartja, ha ugyanis egymásra törnének, megsemmisítenék egymást; ha széttartának, szét is esnének, szét is válnának. Am a harmadik mozzanat mint negatív közép egyaránt gátat vet a széttartásnak és az egymásra törésnek. Az ellentmondás fogságában vergődő kínját és fájdalmát éppen az okozza, hogy nem juthat sem beljebb, sem kijebb, sem feljebb, sem lejjebb, mégis örökös készletést érez, hogy kifelé és befelé, felfelé és lefelé törekedjen.” BAADER 1963: 81. „A harmadik alakzat a szorongás, kifelé és befelé törekvés, tkp. örület, a

Az örvény mint lefelé fordított Zikkurat! (Visszaforduló áramlás!) Ohnmacht gegenüber der Schwere!⁹ [A nehézkedéssel szembeni tehetetlenség!] A teremtő pólussal szemben az ellenálló pólus túlsúlyra kerülése, felülkerekedése!¹⁰ Ezzel szemben a szimbólum: Zikkurat.

A szimbólum: Egész-transzparenciájú jel

Szimbólum és identifikáció: A szimbólum egy affektív identifikációs folyamat abbreviaturája. Tehát nem „a valóságot” sűríti magában, hanem egy identifikációs drámát: a valósággal való azonosulásom egy meghatározott drámáját. Az emocionális emlékeit.

A szimbólum emlékezés a világkép növekedésének pillanatára, az egész iránti érzékenység felgyűlésára, ami az összszimbólumokig visszakövetve annyit jelent: emlékezés az első növekedés pillanatára, más szóval: a kezdetre.

A szimbólum tehát olyan jel, amely az *ősjelzettel* (= a kezdettel, az eredettel) köt össze: őstörténeti jel: a *kezdet* jele.

A szimbólum az Egésznek egy pontba sűrítése. A szimbólum tehát mindig *egészet* tesz láthatóvá. Sőt: *az* Egészet! Ez azt jelenti, hogy minden szimbólum tautozófikus¹¹. A szimbólum: olyan *jel*, amelynek Egész-transzparenciája van.

A *jel*: a lét (valóság) minden mozzanatában annak a mozzanatnak a mozzanatszerűségét „jelenti”, tehát azt, hogy nem elszigetelt, „önmagában való” létező, hanem egy másik mozzanat „következik belőle”, illetve egy másik mozzanat létezéséből „következik”. Tehát minden jel a lét áramló egészváltát jelzi. A jel az „Egész” meghatározásához tartozik. A szimbólum: olyan jel, amelyben valamilyen módon (akár sokszoros közvetítéssel és torzulással is) benne van az *Egész* önjelzése. (Amiben az Egész tükrözi magát.)

Másképp: olyan jel (kép), amely átengedi magán az Egészet. De ez az igazság (egyik) meghatározása is. És így magában foglalja azt is, hogy a szimbólum *igazságot* kifejező (és magában rejtő, az igazságot rejtettségében kifejező) jel. A szimbólum: *rejtő láthatóvá tétel*.¹²

„Selbheit” születésének kaotikus örvénylése.” *Id. h. 85. A Magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* lehetségesnek tartja, hogy az „örület” és az „örvény” szó egy töből ered.}

⁹ {„Egy lényt akkor nevezünk önmagában nehéznek/elnehezédőnek, ha nincs ereje ahhoz, hogy saját eredeti régiójában maradjon.” BAADER 1954: 32. „Az embernek mind a spekulációban, mind az életben őrizkednie kell az olyan könnyűségtől, amelyet nem valami nehéz legyőzése révén, s nem saját maga tett könnyűvé magának. Egy régi monda szerint a kincs annál nehezebb, minél közelebb húzzák a földfelszínhez – ezt látjuk a legtöbb kutatónál is: ők a kincset a kiemelése előtti utolsó pillanatban ejtik vissza.” BAADER, 1963: 164.}

¹⁰ {„A lét két pólusa: szellemi teremtő pólus és anyagi ellenálló pólus. Kihangsúlyozhatom az elsőt valahogy így: az anyagi ellenálló pólust csak a szellemi teremtő erő győzheti le. De kihangsúlyozhatom a másodikat is, így: a szellemi teremtő erőnek nincs más funkciója, mint az, hogy anyagi ellenálló pólust győzzön le. Ahol ez nincs, ott szellemi teremtő működés sincs. Az idealizmus azt állítja, hogy a szellem maga teremti az anyagi ellenálló pólust. Ez így abszurd: az anyagi ellenálló pólus hozzátartozik a szellem létéhez”, írja Tábor Béla *A teremtő aszimmetria* című kéziratában. „Ha materializmuson a legnagyobb szellemi erőfeszítés (Szabó Lajos) – a *legsűrűbben* szellemi erőfeszítés – és a legmagasabb szintű *szellemi érzékenység* primátusa elleni opciót értjük, akkor a materializmus a *polgárság definíciójához* tartozik. Ha viszont materializmuson a szellemi teremtő mozdulattal szembe feszülő – ennek feltételét vagy akadályait jelentő – ellenálló erők minél mélyebb feltárását és jelentőségük teljes megismerését értjük, akkor a materializmus magának a szellemnek a definíciójához tartozik, és annak egyik alapfunkcióját jelzi. Az első értelemben vett materializmus szellemphobia, a második értelemben radikális szellemigenlés. Minden álharmonia leleplezése.” TÁBOR Béla, kézirat.}

¹¹ {A „tauto” (ön-) + „logosz” szavak összetételéből képzett „tautologikus” szó mintájára képzi Tábor Béla a „tautozofikus” szót „tauto” + „szófia” (bölcseesség) szavakból.}

¹² {Az utolsó bekezdés összefoglalóan tartalmazza azt, amiben Tábor Béla jelfelfogása eltér a szokásos, így a „reprezentációs” jeleméletektől. Az Egész – és az igazság – létéhez tartozik, hogy kifejezi önmagát, de „rejtettségében” (manifesztáció és okkultáció egységében) fejezi ki magát. (Ez a művészi mozzanat benne, amelyet *A művészi forma paradoxona* c. fejezet tesz majd explicitté.) Másrészt – ettől nem függetlenül – a

Az igazság: teremtő-emlékező aktus

Igazság: asszimilált lét

Hegel: „Das Wahre ist das Ganze.” [Az igaz az Egész. HEGEL 1979: 18.] Igaz az, amit önmagunk teremtünk mint az Egész egyik aspektusát. Igaz az, amit magam teremtek mint a lét egészéhez való viszonyom egyik aspektusát. Az igazság az a teremtő vagy emlékező (illetve: teremtő-emlékező¹³ = születő-újjaszülető) aktus, amelyben létrehozom az Egészhez való viszonyom egyik aspektusát.

„Én = vagyok = az út = az igazság = az élet”.

Az igazság lényeges mozzanatai tehát: 1) hogy aktus, személyes folyamat, 2) teremtés-
emlékezés, 3) hogy az *Egészhez* való viszonyom egyik aspektusát teremtem benne, 4) hogy az *én* személyes egész-aspektusomat teremtem (vagy teremtem újja) benne.

A személytelen, „objektív” igazság csak az igazság lenyomata („kövülete”) és csak annyiban lehet igazság, hogy a nem-igazság (hazugság vagy tévedés) privációja.¹⁴ Az úgynevezett „igazságok” túlnyomó részére tehát azt kell mondanom: nem igaz, hanem csak a nem-igazság privációja. A pozitív igazság elemével (áramával) azonban az ilyen priváció is telítődhetik többé-kevésbé az autoritás áttételén keresztül.¹⁵

Az „abszolút igazság” az a teremtő aktus, amelyben az abszolút személy, a személyiség (= Isten) önmagával mint (abszolút) Egésszel való azonosságát hozza létre. (Tehát az abszolút igazság képlete: Atman = Brahman.)

Hegel: „Az igaz az Egész. Az Egész pedig csak a fejlődése által kiteljesülő lényeg. Az abszolútról azt kell mondani, hogy lényegileg *eredmény*, hogy csak a *végén* az, ami valójában.”¹⁶ „Erst am Ende” [„csak a végén”]: az abszolút aktus végtelen sebessége itt elsikkad. Mert a teremtő aktus végtelen sebessége mellett Anfang = Ende (kezdet = vég).

Igazság: asszimilált lét.

Igazság: a titok megnyilvánulása pillanatában

Igazság: a titok megnyilvánulása pillanatában. A pillanatot intenzitásként értve, amely addig él, amíg a behatoló idő szét nem robbantja. Az igazság addig élő – addig igazság –, amíg a

szimbólum elemzését az *Egész – igazság – jel és jelzett – jelzés és rejtés* sorba ágyazza. Ennek megfelelően e sor tagjainak egymáshoz való viszonyát elemző fejezetek következnek, elsőként egy, az Egész és igazság viszonyát elemző fejezet. Hegel az, aki kimondta, hogy „az igaz az Egész”. Tábor Béla ehhez kapcsolódik, ugyanakkor célja, hogy az igazságról lehántsa azt, amivel az örökölt szubsztancializált és dologiasított felfogás szinte felismerhetetlenné tette. (Hegelnek ez csak ellentmondásosan sikerült). A cél az, hogy az igazságot *identifikációs aktusként* írja le. A cél csak akkor nem terhes ellentmondással, ha az Egész fogalmát is sikerül megtisztítani minden eldologiasító, szubsztancializáló tendenciától.}

¹³ {Emlékezés és teremtés szoros kapcsolatára mutat Tábor Bélánál, hogy a tízparancsolat „Emlékezz a szombatra” parancsát a teremtés pillanatára való emlékezés parancsaként értelmezi. TÁBOR 1990²: 111. Az emlékezés legmélyebb értelme a teremtésre való emlékezés.}

¹⁴ {Priváció itt egyszerűen hiány, „megfosztottság” egy tulajdonságtól.}

¹⁵ „Az igazság differencia specifikája az autoritás, és konkrétan: az autoritások hierarchiája. Ez a hierarchia egyben az igazság hagyománya. A közösség egyébként már maga is autoritások hierarchiája; aki minden ilyen hierarchián kívül marad, kirekesztette magát minden közösségből: megszólíthatatlan és megszólításra képtelen. Az abszolút személyi autoritás és abszolút közösség határesetei definiálják az *igazságot*. Relatív személyi autoritás és relatív közösség realitásai határozzák meg az *evidenciát*.” TÁBOR 2003: 189.

¹⁶ {HEGEL 1979, *id.h.* Tábor németül idézi: „Das Wahre ist das Ganze. Das Ganze aber ist nur das durch seine Entwicklung sich vollendende Wesen. Es ist von dem Absoluten zu sagen, daß es wesentlich Resultat, daß es erst am Ende das ist, was es in Wahrheit ist.”}

titok megnyilvánulásának pillanata. Ezért a kihűlt igazságok hazugságok!

Hogy „az igazság örök”, azt jelenti, hogy van valaki, akiben a titok megnyilvánulásának pillanatát sohasem robbantja szét a beható idő. Isten mint az önmagával való azonosság, mint Subjekt/Objekt [= alany/tárgy] azonosság.

Isten: a személyiség az (előttünk való) titok hangsúlyával. Itt horgonyozható le az igazság és autoritás kapcsolata is: autoritás: akiben megnyilvánulása pillanatában él a titok.¹⁷

Igazság – növekedés – önteremtés – dialógus

Az igazság csak akkor létezik, amikor teremti önmagát; és akkor teremti önmagát, amikor valaki dialógusba lép vele; az igazság meghatározásához az is hozzátartozik, hogy valaki *mindig* dialógusba lép vele. Ezt tagadni annyi, mint az igazság létezését tagadni.

Az „abszolút igazság” kérdéséhez: Metafizikai alapfélreértés az igazságot szubsztanciaként felfogni. Az igazság deszubsztancializálásából többek között az következik, hogy az igazság végtelen növekedési aktus, mégpedig dialogikus-erotikus aktus. Minden megismerése az igazság növekedését jelenti: az igazság szüntelenül teremti önmagát, folytonos öntranszcendálás. Az igazság Isten folytonos önteremtése, öntranszcendálása (v.ö. Scotus Eriugena és a spekulatív misztika) – és ez benne az állandó, az örök. Ezt jelenti Szabó Lajos mondása: „Az igazság örök, és az igazság maga a változás”.

És ezt jelenti az ellentmondás végtelenségének elve is. Az igazsággal nem akkor érintkezünk, amikor „megragadjuk”, „felfogjuk”, hanem amikor azonosulunk vele – ezzel a végtelen drámával. Ennek az azonosulásnak egyik feltétele valóban az igazság egy-egy metszetének „megragadása”, a megragadásának pedig a „szubsztancializálása”. De másik feltétele ennek a szubsztancializálásnak verbalizációs átvilágítása a végtelenségen mért alázatunk, a szellem élete előtt önmagunkat megnyitó alázatunk erő- és fényforrásából. A kettőnek ugyanabban az egyetlen osztatlan aktusban kell megtörténnie.

„Én vagyok az út, az igazság, az élet.” Az igazság Isten élete – az az élet, ami a krisztológia fogalmazásában „Isten fia”.

Minden alkotásban logosz és mítosz viszonya realizálódik, aktualizálódik. Az igazság mint aktus (mint Isten élete) és az igazság mint „megragadható” szubsztancia, kép: logosz és

¹⁷ {„Az igazság a titok megnyilvánulása pillanatában”, és „autoritás: akiben a megnyilvánulása pillanatában él a titok” – ha ezt összevetjük azzal, hogy a szimbólum „rejtő láthatóvá tétel”, valamint azzal, amit Tábor Béla a művészi forma specifikumának nevez, hogy ti. nemcsak „előhoz a rejtettségből, hanem magát ezt a rejtettséget is rejtetlenségbe hozza” (ide a jel-jelzett viszony elemzésén keresztül jut majd el a gondolatmenet), akkor látjuk, hogy a kibomló gondolatmenet az autoritást, az igazságot, a szimbólumot és a művészi formát egy olyan sor tagjaiként mutatja be, amelynek tagjai egy közös pontból, a „rejtett dimenzió iránti érzékből” világíthatók meg. És épp ez az érzék (és nem a *rejtettség* iránti érzék, teszi hozzá Tábor) az, amelynek „fokozódó elvesztése jellemzi a modern kort, és ez a szimbólum több évszázados devalválódásának (a mítoszomlásnak) betetőzése. A rejtett dimenzió létezésének feltételezésében az újkor agnoszticizmust lát. Ez azonban tévedés. A rejtett dimenzió nem azt jelenti, hogy határt szab a megismerésnek; épp ellenkezőleg: *határtalan* megismerést tesz lehetővé. A rejtett dimenzió minden ráirányuló megismerő erőfeszítésre feltáru, de úgy, hogy a létezés újabb rétegét érzékelteti rejtettként.” (Gondoljunk a szimbólumnak arra a leírására, amely szerint a szimbólum „olyan jel, amely rejt is, rejtett jelentésrétegek láncolata, amelyek mindegyike túlkerget önmagán egy még rejtettebb felé.”) „A rejtett dimenzió ellentéte a létezés egészéből kihátrált, elkülönített, elszigetelt dolog; a rejtett dimenzió maga az *Egész* [ismét: szimbólum és Egész kapcsolata – SL]: úgy írható le képszerűen, mint az a pont, amelyből minden jelentkező szétsugárzik: a jel-jelen-jelentés-jelentőség adó.” (TÁBOR 2020: 40.) A rejtett dimenzió iránti érzék elvesztésének – s ezzel a szimbólum iránti érzék elvesztésének – a következménye, hogy fokozódó mértékben érintkezünk (és nemcsak „kívülről”) szimbólum, művészi forma, igazság és autoritás egymástól elkülönült, elszigetelt bomlástermékeivel (sarlatán ezotéria, látványosság, esztéticizmus, statisztika, terminológia, vallási, tudományos, ateista és szkeptikus dogmatizmus és minimalizmus).}

mítosz viszonya! Másrészt: az igazság minden szubsztancializálása, megragadása az aktusként létező (= álló, végtelen sebességgel álló, a *pillanatban* álló, örök) igazságnak, az igazság „belső” életének fiziognómiai jegye. Ennyi igaz Hegelből. Ezt mondja el a maga gazdag árnyalatokban szubsztancializáló (a szellem belső életét szubsztanciálva kifejezni törekvő) nyelven.

Közeli és távoli jelek

A fogalom: jel-differenciál, a szép: távlatok átívelése

A fogalom: jel-differenciál:¹⁸ „közeli jel”, jel és jelzett kontinuitása a jel-kontinuum differenciálján keresztül. A művész ezzel szemben „távoli jelek” iránt érzékeny („szintek átívelése”; metafora!) és az igazi művészre az jellemző, hogy távoli jelekkel tudja kifejezni magát. „A megszépítő messzeség”: dimenziók feltárulása! Távlatok átívelése: a végesen átszillanó végtelen. De a művészet *belerobbantja* ezt a távolságot a közelségünkbe!

A szép: távlatok átívelése (esztétikai integrálás) – távlatok megnyitása (esztétikai differenciálás). Szép az, ami dimenziókat nyit meg („rejtett”). Csúnya az, ami mögött nincsenek dimenziók (mélység-dimenziók). Ugyanez vonatkozik az igazra és a jóra is!

Szép: a Maya fátyla! A végesen áttetsző végtelen. Művészi mozdulat: végtelen-transzparenssé tenni a végeset (Egy-transzparenssé a Sokat).

Forma: a jelzett és jel egymáson kívüliségének feloldása – forma és rejtettség

Ad jel-differenciál: A jel-differenciált meghaladó jel–jelzett távolság egész végtelen szférája az, ami – minimális értelemben – a művészet. A realizmus a differenciált minimálisan (a jel-differenciál felé törően) haladja meg. De a távolság lehetőségei – a forma lehetőségek dimenziói – végtelenek. A feladat: az adekvát mértéket megtalálni.

A jel–jelzett közötti távolságot a személyes érzékenység (látás etc.) íveli át. Ennek a személyes érzékenységnek kifejezője – tehát jele! – szignum: a *forma*.

A forma tehát nem a jel, és a tartalom–forma reláció nem azonos a jelzett–jel relációval. Hanem a forma a jel–jelzett között feszül: annak kifejezője, hogy a művész milyen feszültséget mennyire (milyen intenzitással) tudott áthatni. Mivel ez a feszültség távolság, tehát a tér-idő ősfarmájával (a széttartással – extenzióval? –) feszül szembe: „Aufhebung des Auseinanderseins”! [Az egymáson-kívül-lét feloldása.] Forma: a jelzett és jel egymáson kívüliségének feloldása.

A forma átível a jelzettől a jelig, egybe, egységbe foglalja őket. Ami pedig a tartalmat illeti: a tartalomhoz a jelzett és a jel egyaránt hozzátartozik, sőt végső fokon a jelzett és jel közötti feszültség maga a tartalom. (Forma és tartalom azonossága!) A tartalom duális (poláris) természetű, a forma emeli trinitássá. (A forma–tartalom duális relációja helyébe így trinitárius reláció lép.)

¹⁸ {Differenciál = infinitezimális, végtelen kis változás, elmozdulás. A fogalmi gondolkodás csupa ilyenre bontja föl és csupa ilyenből próbálja felépíteni a jel és jelzett közötti folytonosságot. A hegeli „fogalom” egész-igényű, azaz jelzettje az egész, és igénye van rá, hogy a hozzá vezető út folytonos legyen. De a folytonosságot végtelen kis lépésekből próbálja „felépíteni”. Erre azért kényszerül, mert *axiomatikusan* elvonatkoztat az igazság születésének pillanatától, nem követi annak „végtelen sebességét”, és elvonatkoztat attól, hogy a forma *személyes érzékenység* kifejezője. Ezt pótolja a szubsztancializálással. De mint Tábor mondja, „az Egész *nem* szubsztanciális: „az Egész mindig itt-és-most *születő* Egész. Más szóval: az Egész mindig Subjekt/Objekt dráma. Az Egész: személyes aktus – teremő aktus.”}

Így a jel és jelzett kapcsolatán keresztül fény derül a forma és rejtettség viszonyára is.

Szép: a jel–jelzett relativitásának szabad áramlása. Csúnya: a jel–jelzett relativitás áramlásának rövidzárata. A műalkotásban levő „rejtettség” mozzanata a szabad áramlás tünete: azt mutatja, hogy jellel van dolgunk, mégpedig jelek dimenzióival. A giccs, amelynek nincsenek titkai, nincs „rejtettsége”, éppen az áramlás rövidzárata, mert nincs benne jel, illetve „egy dimenziójú”, „lapos”.

Ugyanez vonatkozik az igaz és nem-igazra is. (Mélység, jel-dimenziók.)

A művészi forma paradoxona

Csak az a szó (forma) hiteles, megszólító, személyes, ahol a kimondottal (megjelenővel) vele rezeg rejtett fedezete is. Tehát csak az a forma hiteles, amelynek szimbolikus fedezete van! A rejtettnak ez az együttrezgése: a szimbólum specifikus funkciója.¹⁹

Heidegger: Hervorbringen ereignet nur, insofern Verborgenes ins Unverborgenes kommt. [Előhozás, jelen-létre hozás csak akkor történik, ha valami rejtett előjön a rejtetlenségbe.]²⁰ Ez a forma. A forma a rejtettből előhoz (= létrehoz = jelen-létre hoz!) a rejtetlenségbe. De a művészi forma specifikuma, hogy magát ezt a rejtettséget, születési helyét is a rejtetlenségbe hozza: nem tagadja meg, nem semmisíti meg: nem szakad el az eredettől, hanem ezt a rejtett eredetet is megjeleníti a maga eredeti rejtettségében; vagyis gyökerével együtt jeleníti meg, sőt táptalajával együtt. Így élő marad, táplálkozik és táplál: hagyja magára hatni az eredetbe sűrített egészet, és átviszi ezt a hatást. Ez különbözteti meg az absence minden megnyilvánulásától, köztük a lehazudott absence-től: a giccsről is. (Nem „letépett virág vagy falevél”, hanem „erdő”!)²¹

Művészet: a létből való táplálkozás és a lét táplálása önmagából a létezőn keresztül. Sein und Seiendes átszövődése. A művészet nélkül a *lét* semmisülne meg. (Devayana, „Jenseits von Gut und Böse” [= Túl jön és rosszon]). Ez a világteremtés értelme (Isten mint demiurgosz-művész).

A Seiendének minden olyan mozdulata, amely művészet: a létet táplálja. Minden olyan mozdulata, amely nem művészet: elvonja a táplálékot a lét elől, tehát a létet semmisíti.

Rejtettség és giccs: az ismétlés pusztítja a létet. „Szervetlen tápanyag” a létnek.

„Rejtettből előhozni a rejtetlenségbe”: érzékenység – és forma! Az érzékenység, amiről a formánál – de minden érzékenység legmélyén is – szó van: valami rejtett iránti érzékenység. A rejtetlen iránti érzékenységről legfeljebb mint az érzékenység alsó határesetéről, limeszéről beszélhetünk: mert a rejtetlen ránk kényszeríti magát, vagyis nem számol a létünkkel.

Csoda, növekedés és szimbólum elválaszthatatlan kapcsolata

Az embert az a veszély fenyegeti, hogy elapadnak a dimenziói: vagyis megszűnik a létének fedezetét jelentő titok igazi funkciója. A titok nem vonzza többé magához a jelenségeket – megszűnik, elapad a dimenziói közötti feszültség, amely a jelenlét, és így a jelenség (látás,

¹⁹ {Részletesebben lásd TÁBOR 2019.}

²⁰ {Heidegger így interpretálja Platón *Lakomájának* egy mondatát (205B): „Jede Veranlassung für das, was immer aus dem Nicht-Anwesenden über- und vorgeht in das Anwesen, ist ποιησις, ist „Her-vor-bringen”. HEIDEGGER, 1954: 11.}

²¹ A rejtetlent a rejtettel együtt előhozni: az árnyék problémája! (Chamisso Peter Schlemihlje.) Max Müller szerint a mítosz az árnyék, amelyet a nyelv vet a gondolkodásra. Peter Schlemihl elvesztette a mítoszáét. Chamisso a felvilágosodás racionalizmusát bírálja benne. Az árnyék mint fiziognómiai aktus (vagyis valakinek az egyetemes létéből táplálkozó, lényéből fakadó, hiteles aktus, jel! {Vö. TÁBOR 2019.}

észrehevés, figyelem, imagináció) feltétele, de akkor az ember önmagából kezd táplálkozni: feléli a titkait. *Jelenségeket* gyárt a titkaiból, vagyis abból, aminek éppen az a szerepe, hogy ne jelenjen meg közvetlenül, hanem a jelenség tápláléka, ha úgy tetszik, csalátke legyen. (Az egyik pólus polarizálása?) Így keletkeznek az önkényes szimbólumok, amelyeket rögeszméknek is hívunk, és amelyek az örület legfőbb jellegzetességei („izolált szimbólum”). Úgy is mondhatjuk: az örül meg, akiből kihal a művész, a művészi átívelés, átnyúlás képessége.

A művészet differencia specifikája a „csoda” (tremendum!) (csodálkozás!), a közelségembe belerobbanó távolság által (vö. a „titok” dimenziója!). Ez a művészi aktus a tudományból se hiányzik: ez az alkotó mozzanat benne. Tehát annak a megteremtése, amihez meg kell nőnom, hogy mérhetővé tehessem a magam számára. Rilke: „Du musst dein Leben ändern” [„Változtasd meg élted”]. (RILKE 1955a)

A csoda: dimenzionális nagyságrend-különbség. Olyan nagyságrend-különbség, amely transzcendálja saját mértékrendszerem gerincét alkotó kontinuitás-élményem, kontinuitás-axiómám határait. Tehát csoda az, amihez át kell alakulnom, meg kell nőnom, egy dimenzióval bővülnöm kell ahhoz, hogy mérhetővé tehessem a magam számára, hogy valóságommal összemérhetővé tegyem, hogy megteremthessem a kontinuitást közötte és valóságom között. Másképp: a csoda a közelségbe belerobbanó távolság, az új közelség in statu nascendi. (Vö. azonosság és különbség; mennyiség és minőség.) A csoda: a különbség in statu nascendi, a *születő különbség* (kvalitás). Csoda az, amit mint tőlem (valóságomtól) különbözött, s ugyanakkor mint engem (valóságomat) érintőt vagyok kénytelen tudomásul venni (vö. Erősz), vagyis mint valamit, ami eddigi identifikációs szintemet felbontja, „megbolygatja”.

A képtilalom komplementer képparancsa: mindig meg kell tudnom állni *annyi időre* (se többre, se kevesebbre), amennyi szükséges ahhoz, hogy *képet* alkossak magamnak magamról (és a világról): „világ-kép”.

A „csoda” transzcendentális értelme²²: a csodálkozás jelensége.²³

„Du aber bist der Baum”! [„Ámde Te vagy a fa!” RILKE 1955: 409–410.] „Baum”: ez a szimbólum. A szimbólum: egy kép (*világkép!*) *növekedésének* (= az eredetből, a kezdetből táplálkozásának!) *pillanata* (tehát egy képekből táplálkozó, „élő képeket be- és kilélegző” gondolat) ismét egy (relatív álló, *lassúbb!*) képbe sűrítve, képpé kristályosodva. (A felejtésből kiragadva!) A szimbólum feszültségét az adja, hogy ennek a *növekedésnek a pillanata* van belé sűrítve (= a kezdetből, eredetből való táplálkozás). A szimbólum a „lángkonzerv”. („Őstűz-konzerv”).

A szimbólum: emlékezés („engramma”) egy világkép növekedésének pillanatára: tehát egy csodára. Minden szimbólumban csoda van megtestesülve. A szimbólum: csoda-konzerv! Minden szimbólum (akár vizuális, akár verbális – mert a szavak között is csak a kiválasztott szavak tekinthetők szimbólumoknak és nem jeleknek) addig szimbólum, amíg ezt az emlékeztető funkcióját teljesíteni tudja, amíg közelségbe belerobbanó távolság a tartalma – amíg a szimbólum „energetikai drámája” nem entropizálódik.²⁴

²² {A transzcendentális megismerés kanti kifejezés: a megismerés, ill. a jelenségek feltételeinek és lehetőségének megismerését jelenti. Itt az a filozófiai mozzanat a fontos, hogy a vizsgálandó jelenség az alany–tárgy reláció egésze – itt a csodálkozás jelensége – és nem egyoldalúan annak tárgyi oldala.}

²³ A közvetlen élmény: a csoda. („Amihez egy dimenzióval meg kell nőni.”) A közvetített élmény a csodától megfosztott, a csodátlanított élmény: lehetővé tesz olyan mérést, amelyhez nem kell egy dimenzióval megnőni. Ez a *szám* mint közvetítő. De *maga* a szám közvetlen élmény is lehet: és akkor csoda.

²⁴ {A szimbólum alapján *energiaforrás*. Ám a szimbólumközösség életében folytonos kísértés, amit Tábor a

Szimbólum és igenközség

Minden szimbólum egy *igenközség* jele, és egy olyan szimbólum, amelyben valaki csak saját érzékenységre és akaratára tud igent mondani, nem szimbólum. A szimbólum a mindenben és mindenben áramló egyetlen lét értelmének felgyúlási pillanatára emlékeztet – szimbólum mint a csoda (csodálkozás) pillanatának emléke! – és ennek a gyújtópontnak fényét és hőjét viszi át más pillanatokra („Übertragung” [átvitel]). A csoda: az értelem felgyúlási pillanata! – A szimbólum csodálkozó, csodát felfedező személyek, vagyis személyes pillanatok találkozási helye: „egyház”! (A betegség mint szimbólum, a „szimptóma”: a perversztált szimbólum: a csodálkozás kudarca, traumája, amely nem találkozási hely, hanem szigetelő fal. Ez már az önkényes szimbólumok, a pszeudo-szimbólumok körébe tartozik!)²⁵

A végig-nem-világított, végig-nem-csodált csoda, amely tehát nem hatol el az ősszimbólumig, minden szimbólum egyetlen közös magváig: az értelemig, (és ez az „értelem”: a logosznak, a teljességigénynek jelenléte) elszigetel helyett, hogy megnyitná vagy szabadon tartaná az utat az igenközség felé. Ez alkalmas lehet az absence [az önmagától való távollét] szakadékának illuzórikus áthidalására, a présence [az önmagához való közellét] „Vortäuschung”-jára [szinlelésére], annak az ürnek álcázására, amelyet az absence-ban való megrekedés, a présence-ba való ugrástól való visszahőkölés jelent, de nem nyújt megismerést, vagyis intellektuális-erotikus egyesülést a léttel (= a lét egészével).

Szimbólum és eksztázis – művészet és eksztázis kapcsolata

Carl Einstein: „A maszkot a fixált eksztázisnak nevezném, talán az eszköznek, amely mindig készen áll, hogy féktelen eksztázisra ösztönözzön, amikor az imádott hatalom vagy állat arca fixáltan jelen van.”²⁶ Ez a szimbólum meghatározása! A szimbólum eksztázisból születik.

centrumomlás, a perversztált értékelés kapcsán befejezetlen könyvében így ír le: energiaforrás helyett energia-készletből élni. De energiakészletből élni = ellenálláskészletből élni (ismétléskényszer), mert: „*az energia sohasem statikus. Az energia magában a mindenkor energiá szint emelésére irányuló törekvés. Mindig ellenálló erővel szemben.*” Ez a „teremtő aszimmetria” másik oldala: az energiá szint emeléséhez mélyebb ellenállást kell felkutatni. (Circulus: ellenálláskészletből élek: nincs energiám mélyebb ellenállást felkutatni.) A *teremtő aszimmetria* itt azt jelenti, hogy a) az ellenállás „lebeszél” a szembenézésről (l. Kafka kapuőrét, mondja Tábor idézett Kafka-feljegyzéseiben), „a tehetetlenség kísértését rejt magában.” De b) „*annak számára, aki a kísértésnek ellenáll – tehát az ellenállásnak ellenáll –, az ellenállás energiaforrás lesz*”, a valóság itt és így súg annak, aki bízik benne. A szimbólum „energetikai drámája” addig nem entropizálódik, amíg a közösségnek, amely táplálja és amelynek táplálója, van olyan, a közösséget formálni képes elitje, amelyik számára a szimbólum energiaforrás és nem energiakészlet – tehát impulzus a mélyebb ellenállások felkutatására! Mert csak így maradhat „*közelségbe belerobbanó távolság a tartalma*”. Amikor Tábor Béla a korsituáció leírásakor a *szimbólum válságáról* beszél, nem valamely szimbólum válságára gondol, hanem a szimbólum mint olyan válságára.)

²⁵ Jaspers Schelling-kritikájának kritikájához: Jaspers Schelling „pozitív filozófiájával”, az „erzählende Geschichte des Seins”-szel kapcsolatban „gnostisches Scheinwissen”-nel, gnosztikus látszattudással vádolja Schellinget. Vajon indokolt-e ez a vád? Indokolt, ha a schellingi szimbólumhálózat *önkényességére* vonatkozik, vagyis azt akarja mondani, hogy Schelling szimbólumai, amelyeknek hálójába akarja fogni a lét őstörténetét, nagyrészt vagy egészében álszimbólumok. De alaptalan, ha szimbólumérzékletlenséget fejez ki, ha az eredeti, funkcionális hiposztázisoktól való pozitivistá irtózásból fakad, egy másik önkényes szimbólumrendszer naiv öntudattalan kizárolagossági igényéből – vagyis, ha csupán annyit jelent, hogy két önkényes szimbólumrendszer áll szemben egymással. Márpedig Jaspersnél nem kis mértékben erről van szó.

²⁶ {EINSTEIN 1915: XXVI. Tábor Béla németül idézi. „Die Maske möchte ich die fixierte Ekstase nennen, vielleicht auch das immer bereite Mittel, ungeheuer zur Ekstase zu stimulieren, indem das Gesicht der adorierten Gewalt oder des Tiers fixiert da ist.”}

(„Lángkonzerv!”)

Eksztázis: a növekedés pillanata (etimológiailag is). Vö.: szimbólum mint emocionális emlékezés egy világkép növekedésének pillanatára. És vö.: „Csoda az, amihez egy dimenzióval meg kell nőnöm!” „Egy dimenzióval megnőni”: transzcendálni!

Eksztázis, „növekvő lélek”, szimbólum, mítosz és csoda összefüggése!

„Az igazi művészre az jellemző, hogy távoli jelekkel tudja kifejezni magát.” Művészi mérték: a művész ek-sztázisának, transz-cendálásának léptéke. A kérdés mindig az, mennyire tudott a művész kilépni önmagából – önmaga felé! (Tehát a személyiségi centrum felé, ahol a legintenzívebb szubjektivitás és a legközösebb objektivitás egybe esnek!) Az ennek ellentétéként értelmezett „változatosság” nem művészeti, hanem gasztronómiai követelmény.

Eksztázis és erősz! A létfrigiditás olyan lét, amelyből hiányzik az eksztázis, tehát szimbólumtalan, mítosztalan lét.

„Mítoszomlás”: szimbólumok összeomlása, kiürülése, az eksztázis és thaumadzein (csodálkozás, csoda!) tartályának kiürülése.

Mítoszomlás, a szimbólum válsága

„A szimbólum emlékezés a világkép növekedésének pillanatára, az egész iránti érzékenység felgyulására, ami az összszimbólumokig követve annyit jelent: emlékezés az első növekedés pillanatára, más szóval: a kezdetre.” A szimbólum válsága viszont: az emlékezés válsága, a felejtés felülkerekedése. Világképem: maga a világ, amennyiben jelen van bennem, világgá alakult bennem: az asszimilált világ, mint minden további asszimiláció, minden további táplálkozás, minden további növekedés alapja.

Világképem: képem a világról, az Egészről = olyan kép, amely azt tükrözi, mennyi és hogyan, milyen arányokkal van jelen bennem az Egészből.

Egy hit, világkép, szimbólum csak addig élő, amíg szüntelenül áthatja benne egymást önmaga három alapmozzanata: amíg szüntelenül (egyetlen aktusban) születik, megsemmisül és újjászületik.

IRODALOM

- BAADER, Franz Xaver von 1954. *Über den Begriff der Zeit*, Wissenschaftliche Buchgemeinschaft Darmstadt
- BAADER, Franz Xaver von 1855. *Aus Privatvorlesungen über J. Böhme's Lehre mit besonderer Beziehung auf dessen Schrift: Von der Gnadenwahl*, II. Abt. 3. Band, Leipzig, 1855, 21. Vorlesung
- BAADER, Franz Xaver von 1963. *Vorlesungen und Erläuterungen zu Jacob Böhme's Lehre*, Scientia Verlag, Aalen
- EINSTEIN, Carl 1915. *Negerplastik*, Verlag der weissen Bücher, Leipzig
- HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich 1979. *A szellem fenomenológiája*. Ford. SZEMERE Samu, Akadémiai Kiadó, Budapest
- HEIDEGGER, Martin 1954. Die Frage nach der Technik. In: uő. *Vorträge und Aufsätze*, Verlag G. Neske, Pfullingen
- KASSNER, Rudolf 1912. *Die Moral der Musik*, Insel, Leipzig
- RILKE, Rainer Maria 1955a. Archaischer Torso Apollos. In: uő. *Sämtliche Werke* 1. Band, Insel Verlag, Wiesbaden, 557. (Magyarul: Archaikus Apolló torzó. Ford. TÓTH Árpád. In: *Rilke versei*, Lyra Mundi, 184.
- RILKE, Rainer Maria 1955b Verkündigung. In: uő. *Sämtliche Werke* 1. Band, Insel Verlag, Wiesbaden, 409. (Magyarul: Az angyali üdvözlet. Ford. GARAI Gábor. In: *Rilke versei*, Lyra Mundi, 88.)
- SURÁNYI László 2022. *A rejtett dimenziót megjeleníteni – Elmélet és művészet Tábor Béla Művészet és szimbólum című szövegében*. In: *Műhely*, 1, 15-20.
- SZABÓ Lajos 1999. *Tény és titok*. medium, Veszprém
- TÁBOR Béla 1990. *A zsidóság két útja*. 2. kiadás. Pesti Szalon, Budapest
- TÁBOR Béla 2003. *Személyiség és logosz*, Balassi Kiadó, Budapest
- TÁBOR Béla 2019. Az eredeti felejtés és a szó primátusa. In: *Új Forrás*, 7, 17–23.
- TÁBOR Béla 2020. Jegyzetek Kafkáról. In: *Új Forrás*, 10, 32–34.